

DINÀMIQUES URBANES, ACTIVITATS EMERGENTS I
POLÍTIQUES PÚBLIQUES A LA REGIÓ METROPOLITA-
NA DE BARCELONA

ORIOl NEL·LO I COLOM
Geògraf. Universitat Autònoma de Barcelona

SUMARI

0. Introducció

1. Dinàmiques de transformació en la RMB

- 1.1. Dinàmiques de transformació urbana
- 1.2. Dispersió de població i activitats sobre el territori
- 1.3. Extensió de l'àrea urbana
- 1.4. Especialització funcional i social

2. Beneficis de la metropolitització

- 2.1. Canvi estructural de l'activitat econòmica
- 2.2. Salt d'escala metropolità
- 2.3. Igualació relativa de les dotacions terciàries i infraestructurals

3. Reptes de la transformació urbana

- 3.1. Problemàtica ambiental
- 3.2. Eficiència funcional
- 3.3. Segregació social

4. Estratègies de futur

5. Paper dels sectors emergents: tres exemples

- 5.1. Activitat turística i nous pols per al temps lliure
- 5.2. Noves activitats productives i el sector 22@
- 5.3. El futur de la ciutat i el Fòrum 2004

ABSTRACTS

La regió metropolitana de Barcelona es troba immersa en un triple procés de transformació territorial: la seva extensió sobre un àmbit progressivament més gran, la dispersió de la seva població i activitat i l'especialització funcional i social de les àrees que la integren en funció del conjunt. Aquestes transformacions presenten, al costat de nombrosos beneficis i oportunitats, importants reptes, com són la sostenibilitat ambiental, l'eficiència funcional i la segregació social. Les polítiques urbanes aplicades per fer front a aquests reptes han mirat de defensar un model de ciutat compacta, complexa quant als seus usos i integrada pel que fa a la seva població. Cara al futur, caldrà dotar-se de la visió i els instruments necessaris per tal que aquests mateixos principis permetin afrontar les qüestions bàsiques que afecten la ciutat metropolitana. En el cas de Barcelona, diversos projectes engegats recentment són una mostra clara del desig d'avançar en aquest sentit.

La región metropolitana de Barcelona se encuentra inmersa en la actualidad en un triple proceso de transformación territorial: su extensión sobre un ámbito progresivamente más grande, la dispersión de su población y actividad y la especialización funcional y social de las áreas que la integran en función del conjunto. Estas transformaciones presentan, al lado de numerosos beneficios y oportunidades, importantes retos, como son la sostenibilidad ambiental, la eficiencia funcional y la segregación social. Las políticas urbanas aplicadas para hacer frente a estos retos han mirado de defender un modelo de ciudad compacta, compleja en cuanto a sus usos e integrada en cuanto a su población. De cara al futuro, hará falta dotarse de la visión y los instrumentos necesarios para que estos mismos principios permitan afrontar las cuestiones básicas que afectan a la ciudad metropolitana. En el caso de Barcelona, diversos proyectos puestos en marcha recientemente son una muestra clara del deseo de avanzar en este sentido.

The metropolitan region of Barcelona is currently immersed in a triple process of territorial transformation: its extension over a progressively wider scope, the dispersion of its population and activity, and the functional and social specialization of its parts with respect to the whole. These transformations present, together with a number of benefits and opportunities, important challenges, like the environmental sustainability, the functional efficiency and the social segregation. The urban policies applied to cope with these challenges have been intended to defend a model of a compact city, complex as to its functions and integrated as to its population. For the future, it would be needed a vision and the necessary tools in order to be able to face the key questions that affects the metropolitan city on the basis of these principles. In the case of Barcelona, several projects recently started are a clear sign of the desire to advance in this sense.

La région métropolitaine se trouve, actuellement, immergée dans un triple processus de transformation territoriale: son extension sur un espace progressivement plus grand, la dispersion de sa population et son activité et la spécialisation fonctionnelle et sociale des aires qui l'intègrent dans son ensemble. Ces transformations présentent, tant de nombreux bénéfices et opportunités, des importants défis, comme la durabilité de l'environnement, l'efficacité fonctionnelle et la ségrégation sociale. Les politiques urbaines appliquées, pour faire face à ces défis, ont essayé de défendre un modèle de ville compacte, complexe quant à ses usages, intégrée quant à la population. Dans le futur, il faudra produire une vision et les instruments nécessaires avec l'objectif que ces mêmes principes permettent faire face aux questions basiques qui affectent la ville métropolitaine. Dans le cas de Barcelona, divers projets récemment entrepris sont une bonne preuve du souhait d'avancer dans ce sens.

DINÀMIQUES URBANES, ACTIVITATS EMERGENTS I POLÍTIQUES PÚBLIQUES A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

0. Introducció ⁽¹⁾

Barcelona ha estat al llarg dels darrers dos segles una ciutat eminentment industrial. Aquí es va instal·lar –el 1832– la primera indústria de vapor d'Espanya, aquí es va construir –el 1848– la primera línia de ferrocarril, aquí s'acabaria formant el principal pol fabril, el port més actiu, la més populosa concentració obrera. Tant és així, que la imatge de la ciutat va estar vinculada durant molts anys a l'activitat industrial i, també, a la conflictivitat social que el seu desenvolupament va comportar: la "fàbrica d'Espanya", la "ciutat de les bombes", la "rosa de foc".

Sí els anys setanta del segle XX, haguéssim pogut explicar a un resident del Poblenou –el barri més industrial de la ciutat més industrial, el "Manchester català", bressol del moviment obrer i anarquista– que escassament 30 anys més tard les grans fàbriques (Titan, Motor Ibèrica, la Maquinista Terrestre i Marítima...) haurien desaparegut completament i que al seu lloc sorgiria un districte turístic, residencial i cultural, difícilment ens haurien donat cap crèdit.

Doncs bé, això és exactament el que ha succeït. El darrer quart de segle Barcelona i el seu entorn metropolità han conegut una transformació radical: la base econòmica, l'estructura social, els hàbits de la seva població, l'estructura física i fins i tot la imatge mateixa de la ciutat ha conegut canvis accelerats i decisius. Algunes d'aquestes transformacions han estat tan espectaculars que fins i tot han atret l'atenció internacional.

L'objecte d'aquest paper és precisament aportar algunes dades i reflexions sobre la naturalesa d'aquests canvis, la seva relació amb l'aparició de nous sectors o *clusters* d'activitat i les polítiques públiques que a la ciutat s'han aplicat. Així, el treball tractarà d'exposar els cinc postulats següents:

a) Barcelona constitueix avui una realitat metropolitana subjecta a una intensa dinàmica de transformació, a partir de la qual la ciutat tendeix a integrar un espai sempre més vast, a veure com es dispersen les seves activitats i la seva població, així com a especialitzar funcional i socialment les diferents àrees que la integren.

b) Aquesta transformació, que s'ha vist acompanyada per un canvi estructural de la base econòmica i un augment molt notable dels nivells de renda mitjans, ofereix notables oportunitats entre les quals cal destacar les que es deriven del salt d'escala metropolità i del millor accés als serveis i a l'ocupació per al conjunt de l'àrea urbana.

c) Ara bé, aquestes oportunitats es veuen acompanyades també de reptes importants que poden arribar a posar en risc la sostenibilitat ambiental, l'eficiència funcional i la cohesió social de la ciutat metropolitana.

d) Davant d'aquestes oportunitats i riscos des dels ajuntaments de les principals ciutats metropolitanes, s'ha intentant desenvolupar un conjunt de polítiques encaminades a salvaguardar la competitivitat, la funcionalitat i la qualitat de vida, mitjançant la defensa d'un model d'urbanització caracteritzat per la densitat, la complexitat i la cohesió social.

e) L'èxit d'aquestes polítiques –en llur aplicació poden trobar-se llums i ombres– depèn, en bona mesura, de la capacitat de contribuir al desenvolupament d'activitats emergents com el turisme i l'oci, les noves formes de producció i la creació cultural. Es tracta d'activitats amb una tradició relativament recent a la ciutat central però de ràpid desenvolupament, com mostren els exemples de l'evolució dels nous centres turístics, l'operació 22@ i l'experiència del Fòrum 2004.

1. Dinàmiques de transformació urbana

Dèiem que l'àmbit metropolità de Barcelona coneix avui un accelerat procés de canvi. Tres són les tendències característiques d'aquesta transformació, les quals, com es veurà, coincideixen en bona part amb les dinàmiques de transformació de la

⁽¹⁾ Versió catalana del paper presentat a l'International Workshop *Innovative Clusters and the Development of the Metropolitan City*, Fondazione Eni E. Mattei, novembre 2001.

majoria de les grans ciutats de la Península Ibèrica i d'Europa occidental:

- a) *Dispersió*: La població i les activitats, després d'un llarg procés caracteritzat per una tendència molt accentuada a la concentració, es dispersen ara sobre l'espai metropolità.
- b) *Extensió*: Al temps que es dispersa sobre el territori, l'àrea urbana tendeix a expandir-se progressivament per integrar dins l'àmbit que pot ser considerat com a metropolità un territori sempre més extens.
- c) *Especialització*: Aquesta ciutat que es dispersa i s'expandeix tendeix a més a especialitzar funcional i socialment cada una de les àrees que la integren en funció del conjunt.

Observem amb una mica de detall com actuen aquestes dinàmiques. Però abans d'endinsar-nos en el seu estudi, seria convenient un breu recordatori de les magnituds de què estem parlant.

1.1. Dinàmiques de transformació urbana

Les dades bàsiques referents a territori, activitat econòmica i població de la Barcelona metropolitana són les següents:

- L'àmbit metropolità de Barcelona, en la seva definició administrativa, és un territori de 3.235 km², el que representa una mica més del 10% del territori de la regió catalana.
- El PIB de l'àmbit metropolità representa el 69% del total català i el 13,4% del total espanyol, amb un muntant total de 14,4 bilions de pessetes (el PIB català és de 20,9 BPTA i l'espanyol de 107,8 BPTA segons les estimacions disponibles per a l'any 2001). Així mateix, cal remarcar que la província de Barcelona absorbeix el 25,6% de les importacions espanyoles i genera el 22,3% de les exportacions.
- La població total de la Barcelona metropolitana que havia crescut de manera incessant i molt accentuada durant la dècada de 1960 i principis de la de 1970, s'ha mantingut pràcticament estable des de 1981. El 1996, segons les dades de l'últim padró disponible, arribava als 4.228.047 habitants. Això representa el 69,4% de la població catalana.

–Aquesta població es troba repartida molt desigualment, de manera que als escassos 100 km² del municipi de Barcelona es troben 1,5 milions d'habitants, en una trentena de municipis circumdants (sobre una superfície de 378 km²), uns altres 1,3 milions, i, finalment, als 2.759 km² restants del territori metropolità habiten altres 1,4 milions. Així, a l'1% del territori de Catalunya es troba una quarta part de la població, al 2% prop de la meitat i al 10% prop de les tres quartes parts. –S'ha de fer notar, finalment, que l'estructura urbana de l'àrea metropolitana és complexa i rica, en comptar, juntament a la ciutat central, amb un conjunt de ciutats mitjanes –d'entre 30.000 i 200.000 habitants–, algunes de les quals tenen important tradició industrial i comercial (com Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilanova o Vilafranca) i altres s'estan afirmant com a centres residencials i terciaris emergents (com Sant Cugat, Mollet, Cerdanyola, Sitges o Calella).

1.2. Dispersió de població i activitats sobre el territori

La primera tendència dominant en la configuració del territori metropolità és avui la dispersió de la urbanització sobre l'espai.

En efecte, l'estructura territorial de la regió metropolitana, tal com la coneixem avui, és fruit d'un llarg procés de concentració de població i activitats a l'espai català. Aquest procés es remunta, com a mínim, al segle XVIII i mitjançant el qual –al llarg de la revolució agrícola i comercial del 1700, de la industrialització del 1800 i de la modernització dels tres primers quarts del 1900– la població vinguda de la resta de Catalunya i d'altres regions d'Espanya tendeix a concentrar-se a l'espai litoral i, especialment, a la plana de Barcelona.

Fruit d'aquest procés de concentració són tant les destacades desigualtats en la distribució de la població a què fèiem referència més amunt com una de les característiques més notables de la ciutat de Barcelona: la seva elevadíssima densitat (15.000 habitants per km²), a la qual és difícil trobar parangó en altres ciutats europees.

Doncs bé, aquest procés de concentració va adquirir el seu zenit el 1981, quan Barcelona va arribar al seu màxim poblacional històric (1.752.627 habitants). I des de llavors ha conegut una certa reversió, una onada descentralitzadora i dispersiva que, de manera sorda i irregular, però contínua, ha anat afectant el conjunt del territori metropolità. Així, els darrers 20 anys la ciutat de Barcelona ha perdut a prop de 250.000 habitants i ha passat de contenir el 40% de la població metropolitana al 35%. Mentrestant, la primera corona metropolitana es manté estable des del punt de vista demogràfic (tant en termes absoluts com relatius) i la segona corona metropolitana creix de forma accelerada.

Ens trobem doncs davant un veritable fenomen de descentralització, amb pèrdues netes de població del centre metropolità que afecten no només Barcelona, sinó també els municipis que s'hi troben conurbats (com l'Hospitalet, Badalona o Santa Coloma, tots i cada un dels quals perden població). Un fenomen que, d'altra banda, no és de cap manera original, ja que, com sabem, afecta bona part de les àrees metropolitanes espanyoles (així, de les set majors grans ciutats espanyoles –Madrid, Barcelona, València, Bilbao, Sevilla, Màlaga i Saragossa–, les quatre primeres coneixen pèrdues netes de població al seu municipi central en l'últim període intercensal del que disposem de dades).

El procés descentralitzador és el resultat d'importantes migracions residencials intrametropolitanes. La seva anàlisi detallada ens permet extreure dues conseqüències:

- a) La configuració de l'espai metropolità ha passat d'estar estretament condicionada per migracions interregionals associades al mercat de treball (a la fase prèvia a 1975) a dependre sobretot de migracions intrametropolitanes associades al mercat de l'habitatge.
- b) El fenomen davant el qual ens trobem no és simplement el d'un desplaçament des del centre cap a la perifèria metropolitana, sinó d'un veritable procés de dispersió de població i activitats sobre el territori, mitjançant el qual la pràctica totalitat dels nuclis amb major població i densitat (independentment de la seva localització) tendeix

en a cedir pes relatiu i, en molts casos, població en termes absoluts cap a altres localitats més disperses i de menor densitat.

La dispersió demogràfica es correspon també amb la creixent dispersió de les activitats econòmiques i dels serveis sobre el territori metropolità.

L'economia de la ciutat ha conegut durant els últims 20 anys un ajust estructural molt notable: el pas d'una economia de base industrial a una altra de base creixentment terciària, així com a una major flexibilització dels processos productius (que han afectat tant la grandària mitjana de les empreses com a l'organització dels processos productius i les relacions laborals). Doncs bé, aquest doble procés d'ajust s'ha vist acompanyat, des del punt de vista territorial, per una notable tendència cap a la descentralització de l'ocupació sobre l'espai.

En efecte, les dades disponibles mostren que Barcelona té encara un pes molt notable sobre el total de l'ocupació (el 1996 retenia encara 659.786 dels 1.525.090 llocs de treball existents a la regió metropolitana), però perd posicions ràpidament: entre 1975 i 1996, la ciutat va passar d'albergar el 56,2% dels llocs de treball de la RMB al 43,3% (mentre, la primera corona es mantenia estable en termes relatius –23,7% el 1975 i 23,5% el 1996– i la segona creixia de manera accentuada –del 20,1% al 33,2%). Les últimes dades de l'*Enquesta Metropolitana* per a l'any 2000 suggereixen que la tendència hauria continuat els darrers cinc anys, de manera que el pes de Barcelona superaria escassament el 40% mentre que el de la segona corona arribaria ja a més del 35%.

1.3. Extensió de l'àrea urbana

La segona dinàmica que caracteritza avui l'evolució de la metròpoli barcelonina és la seva expansió sobre el territori.

En efecte, al mateix temps que la seva població i les seves activitats es dispersen sobre l'espai, la regió metropolitana s'expandeix més i més, per integrar a la seva xarxa de relacions funcionals quotidianes un espai cada cop més ampli. Així, si tractem de defi-

nir l'àmbit barceloní a partir dels criteris convencionals de les SMSA observem com el territori que podem considerar metropolità ha passat de 62 municipis i 1.010 km² el 1981, a 146 municipis el 1991, i a 216 municipis i 4.597 km² el 1996.

D'aquesta manera, l'àmbit metropolità estricte arriba fins i tot a superar la seva delimitació administrativa a efectes de planejament (162 municipis) i s'endinsa decididament cap a l'interior de Catalunya i les províncies de Girona i Tarragona. En un futur immediat s'haurà de seguir atentament l'efecte que sobre aquesta dinàmica expansiva tindrà l'entrada en servei del tren d'alta velocitat entre Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona.

1.4. Especialització funcional i social

Finalment, les tendències de dispersió i expansió de les dinàmiques metropolitanes es veuen acompanyades encara d'un tercer fenomen: l'especialització creixent de cada una de les seves parts –de cada municipi, de cada barri– en funció del conjunt metropolità.

Així, si bé és cert que la dispersió de la població, ocupació i serveis sobre l'espai metropolità ha tendit a reduir les diferències entre el centre i les corones metropolitanes (fins i tot en termes de renda, com veurem més endavant), la creixent integració ha comportat l'especialització en termes funcionals de cada municipi. D'aquesta manera, residència, comerç, indústria i activitats d'oci i temps lliure tendeixen a separar-se cada cop més en l'espai metropolità.

Aquesta especialització es veu acompanyada així mateix d'una major segregació en termes socials. Fèiem referència fa un moment a les migracions metropolitanes, que com dèiem, tenen una relació directa amb el mercat de l'habitatge. És a dir, els fluxos dominants de mobilitat residencial són induïts i regulats, en molt bona mesura, per les capacitats dels individus i les famílies de litigar en el mercat del sòl i l'habitatge. Es tracta d'un mercat que presenta rigideses molt importants:

–Segons dades de l'*Enquesta Metropolitana* 2000, el 84,6% de la població metropolitana resideix en habitatges de propietat, el que deixa

el mercat de lloguer en una posició molt secundària.

–D'altra banda, la presència i producció d'habitatges de protecció oficial és molt petita en comparació amb el que succeeix a altres països europeus. Així, l'any 2000 només 1 de cada 25 unitats d'habitatge produïdes a Catalunya gaudia d'alguna mena de protecció.

L'esforç econòmic necessari per a l'adquisició de vivendes és molt elevat (fins a 7,8 vegades la renda familiar disponible anual en el cas de l'habitatge nou a Barcelona) i ha augmentat de manera notable els últims anys tot i la reducció dels tipus d'interès. En aquest context, el diferencial de preus entre la ciutat central i les corones metropolitanes (els preus són a la ciutat 1,4 vegades més elevats que a la primera corona i 1,8 més elevats que a la segona) actua com un esperó notable per a la selecció i sortida d'aquells que, podent adquirir habitatges a les corones metropolitanes no arriben a fer-ho a la ciutat central (és a dir, sectors de població majoritàriament joves i amb nivells de formació i ingressos superiors a la mitjana). Les diferències de preus a l'interior de cada una de les corones actuen de la mateixa manera en la regulació dels moviments de població.

És així com, en un context de rigidesa del mercat, de preus elevats i d'escassetat de polítiques públiques, el mercat de l'habitatge actua com un poderós filtre que condiciona estretament els processos de segregació urbana.

2. Beneficis de la metropolitanització

Veiem doncs que a Barcelona, com en tantes altres metròpolis europees, les transformacions econòmiques i socials d'avui comporten processos de metropolitanització que estan alterant radicalment tant la forma com la funció i la cohesió dels espais urbans.

Val a dir, tanmateix, que aquesta transformació comporta algunes conseqüències positives molt notables, entre les quals convé destacar:

a) *L'increment de la renda mitjana*. El procés de metropolitanització (amb la unificació del mercat

laboral, la transformació de la base productiva i l'aparició de nous sectors) ha estat, al mateix temps, causa i conseqüència del creixement econòmic experimentat a Catalunya i Espanya els darrers lustres. Creixement notablement més elevat, en termes mitjans, al de la resta de la Unió Europea, la qual cosa ha permès que la renda mitjana de Catalunya, que l'any 1986 era encara el 86% de la de la Unió, l'hagi igualada el 2000.

b) *El salt d'escala metropolità.* D'altra banda, el pas de la ciutat dels 2,5 als 4,3 milions d'habitants efectivament integrats al mercat laboral i de consum metropolità ha donat a Barcelona una massa crítica que la situa en condicions molt millors per atreure inversions privades, serveis, seus d'empreses i inversions en obres públiques. Així, Barcelona constitueix la sisena regió metropolitana d'Europa, superada únicament per Londres, París, el Ruhr, el Randstad i Madrid.

c) *La igualació relativa dels nivells de renda.* S'ha produït, així, una certa convergència entre els nivells de renda de la ciutat i les corones metropolitanes. Així, en desplaçar-se cap a les corones població, activitats i serveis, aquestes, que gaudien de nivells de renda mitjana molt inferiors als de la ciutat central han anat apropant-se a ella. D'aquesta manera, si la primera corona tenia el 1989 una renda mitjana equivalent al 77,1% de la ciutat central, aconseguia ja el 85,3% el 1999. I en el cas de la segona corona es passava, en el mateix període, del 79,8% al 96,8% de la mitjana de Barcelona.

3. Reptes de la transformació urbana

Ara bé, és innegable que aquests avantatges s'han vist acompanyats d'importants problemes. Així, la ciutat, i l'àrea metropolitana en el seu conjunt han de fer front avui a notables desafiaments de caràcter ambiental, funcional i social.

3.1. Problemàtica ambiental

En l'ordre ambiental, el problema més destacat és sens dubte el consum del sòl. Aquest ha conegut un augment exponencial que ha portat a transitar de la situació de 1882, quan només 1.763 ha de les 323.000 que integren la regió metropolitana de

Barcelona estaven ocupades per la urbanització, a les 21.482 de 1972 i les 45.036 de 1992. Actualment, el ritme de transformació del sòl urbanitzable en urbà és proper a 1.000 ha a l'any, és a dir, al voltant de 3 ha al dia. El resultat, com pot observar-se, crida l'atenció, i implica:

- Una hipoteca per als creixements i per a les necessitats d'interès públic futures.
- L'aïllament i el sacrifici d'espais d'especial interès natural.
- El sacrifici de sòls de notable valor agrícola.
- La pèrdua de valors paisatgístics.
- La impermeabilització i l'artificialització de gran quantitat del sòl amb el conseqüent increment dels riscos naturals.

A més, el creixement dispers de la urbanització es tradueix en un augment dels consums energètics, en majors dificultats per a la recollida i el tractament de residus, així com en una major despesa d'aigua per habitant i problemes per al seu sanejament. Finalment, la dispersió té també efectes molt notables sobre la mobilitat.

3.2. Eficiència funcional

En efecte, l'expansió de l'àmbit metropolità i la dispersió de la urbanització han comportat una explosió de les necessitats de mobilitat dels ciutadans i de les empreses. En aquesta àrea urbana sempre més ampla, en la que cada lloc s'especialitza en funció del conjunt, els ciutadans realitzen sobre un espai molt més vast les funcions –residir, treballar, comprar, gaudir del temps lliure– que abans satisfien en un àmbit molt més restringit.

Això és ben visible en l'evolució de la capacitat d'autocontenció dels municipis (és a dir, la capacitat de cadascun d'ells de retenir al seu interior la mobilitat que genera). Així, a la província de Barcelona els municipis que contenien menys del 50% de la seva mobilitat laboral han passat de 102 el 1986, a 151 el 1991, i a 208 el 1996. Sobre un total de 310.

D'aquesta manera, en quatre de cada cinc municipis de la regió metropolitana de Barcelona, com a mínim la meitat dels que treballen ho fan fora del

propi municipi i la taxa mitjana d'autocontenció va caure del 67,6% al 55% entre 1986 i 1996. Les dades, molt recents, de l'*Enquesta Metropolitana* per a l'any 2000 apunten cap a una nova caiguda de 7 punts percentuals entre 1995 i el 2000.

Aquest increment de la mobilitat ha comportat un increment extraordinari de la demanda d'infraestructures viàries i de transport públic. De tota manera, en tractar-se d'una inversió en aquest últim camp molt inferior a la produïda a la xarxa viària el repartiment modal ha patit una modificació radical a favor dels desplaçaments en mitjans mecanitzats privats.

Només a la ciutat de Barcelona i en els trajectes que s'hi troben associats, el transport públic conserva encara una certa puixança i representa quelcom més d'un terç dels desplaçaments.

Aquesta situació és, sens dubte, el resultat d'una política d'inversions (públiques i privades) que han donat prioritat en gran mesura a la inversió en la xarxa viària en detriment del transport públic. Però és també conseqüència de la manera com s'ha produït l'ocupació del sòl els darrers anys. Així, segons les dades de l'agència Barcelona Regional, només el 2% de la superfície de la regió metropolitana té una accessibilitat mitjana a la resta del territori metropolità igual o inferior als 60 minuts. Doncs bé, la dispersió dels darrers anys ha portat més població i activitats a situar-se fora d'aquestes àrees d'alta accessibilitat. Per entendre'ns:

a) Mentre que el 44% del sòl residencial compacte està dins de l'àrea de influència directa (500 metres) d'una estació,

b) només el 6% del sòl residencial dispers o l'11% de l'industrial gaudeixen d'aquesta condició.

Són doncs els nous patrons en l'ocupació del sòl, units a l'escassetat d'inversions en transport públic, el que està comportant problemes d'eficiència en les xarxes metropolitanes de mobilitat. Problemes que s'expressen en:

- Congestió de la xarxa viària i obsolescència reiterada de les inversions en aquest camp.
- Augment del temps social dedicat a desplaçaments (augment que afecta amb particular intensitat als grups socials amb menor capacitat per escollir el lloc de residència, i, a cada llar, les dones, els joves i la gent gran).
- Augment de la contaminació i la sinistralitat.
- Increment del consum d'energia per ocupat i lloc de treball.

3.3. Segregació social

S'ha explicat més amunt com el mercat de l'habitatge actua com un incentiu poderós per a la separació dels grups sobre el territori i, en particular, per a la sortida de grups mitjans de la ciutat central cap a les corones metropolitanes. Aquests fenòmens podrien fer témer que es produís una dualització de la ciutat, en el sentit que aquesta pogués esdevenir un lloc només per als molt rics o per als molt pobres.

L'evidència estadística ve, afortunadament, a desmentir aquesta hipòtesi:

a) Com ja s'ha explicat més amunt, les diferències entre la ciutat central i les corones metro-

Taula1. Regió metropolitana de Barcelona. Repartiment modal dels desplaçaments 1990-2000

Tipus de desplaçament	1990	2000
Desplaçaments a peu	26,9	21,1
Desplaçaments amb transport públic	25,3	20,6
Desplaçaments amb transport privat	42,6	53,5
Altres desplaçaments	5,2	4,8
Total	100,0	100,0

Font: *Enquesta Metropolitana de Barcelona*, 2000.

politanes, en termes de rendes mitjanes, han tendit a disminuir els darrers 15 anys.

b) Però, a més, a la ciutat central, la distància entre el primer i l'últim decil de la població en termes de rendes mitjanes s'ha reduït de 15 a 1 el 1985 a 10,5 a 1 l'any 2000.

c) Així mateix, la distribució total de la renda tant a la ciutat central com a les corones metropolitanas, ha tendit a fer-se més equitativa (com mostren els anàlisis basats en els càlculs dels índexs de Gini).

Aquesta evolució positiva de les diferències de renda ha de ser atribuïda, en bona part, a la introducció a Espanya dels mecanismes bàsics de l'Estat del benestar (pensions no contributives, cobertura d'atur, universalització de la sanitat) i de les polítiques públiques a les que farem referència més endavant.

Ara bé, aquests avanços no neguen de cap manera ni la persistència d'importantes desigualtats (el primer quintil de la població rep el 40% dels ingressos totals, mentre que l'últim només rep el 7,3%), ni la pervivència i encara l'empitjorament de situacions molt problemàtiques per alguns col·lectius i territoris. Entre aquests destaquen, per la gravetat dels problemes que els afecten, un conjunt de barris metropolitans que representen el 6% de la superfície residencial, 180.000 habitatges i al voltant de 400.000 habitants, que segons l'Administració haurien de ser objecte d'intervencions de "rehabilitació integral". Es tracta, sobretot, d'àrees d'urbanització marginal. És aquí on tendeixen a concentrar-se avui els sectors amb menor poder adquisitiu i la nova immigració extracomunitària.

4. Estratègies de futur

Hem tractat de mostrar com la regió metropolitana de Barcelona es troba avui sotmesa a un accelerat procés de canvi. La ciutat, que s'ha caracteritzat tradicionalment per la seva compacitat física, per la complexitat d'usos al seu interior i per la convivència de grups socials molt diversos, està passant a ser més dispersa, més especialitzada i més segregada.

Tal i com s'ha mostrat, aquesta transformació comporta oportunitats i reptes per al futur de la ciutat

central i la seva àrea. Aquests són particularment importants per a la ciutat central, que veu com, deixada d'ella mateixa (és a dir, en cas de no regular-se d'alguna manera els impulsos del mercat), podria convertir-se en un espai ineficient des del punt de vista funcional, insostenible des del punt de vista ambiental i insolidari des del punt de vista social.

Les polítiques urbanes que s'han tractat d'aplicar des dels ajuntaments de les principals ciutats metropolitanas durant les darreres dècades han tingut, en bona mesura, com a objectiu essencial fer front a aquests reptes. Així, de manera implícita o explícita, s'ha tractat de defensar un model de ciutat raonablement compacta, complexa quant als seus usos i integrada quant a la seva població; entenent que compacitat, complexitat i cohesió com a requisits essencials per a l'eficiència, la sostenibilitat i l'equitat. El *sprawl*, la ciutat dispersa, no és ciutat, és en tot cas urbanització, en la qual aquells elements que fan atractiva i desitjable la vida urbana contemporània –la innovació, la riquesa d'usos, la capacitat de compensar les desigualtats– són absents.

En aquesta defensa de la ciutat, la renovació urbana ha exercit un paper essencial, i ha aconseguit èxits molt notables, com la rehabilitació de Ciutat Vella, o el Poblenou a Barcelona, l'Eix Macià a Sabadell o la renovació de Mollet, per citar només uns pocs casos ben diversos entre ells. Cara al futur, les noves polítiques de renovació i defensa de la ciutat hauran d'estar capacitades per dotar-se de visió, organització i instruments per resoldre quatre qüestions bàsiques:

a) *La integració a la xarxa*. En un món de fluxos, la ciutat ha d'esdevenir un lloc suficientment atractiu per exercir la funció de frontissa entre les lògiques de caire global i les de caire local. Això implica assegurar la seva accessibilitat exterior, la seva capacitat d'innovació, així com la diversitat interior són les claus per assentar fermament la ciutat com a node de la xarxa.

b) *L'articulació de la metròpolis*. La ciutat compacta –la ciutat intensa, com alguna vegada l'hem definida– està en millor posició que altres per fer front a aquests reptes. Però ens equivocariem si afirmant la ciutat compacta volguéssim negar la metropolitanització o basar el seu desenvolupa-

ment en la potencialització d'un únic centre urbà. Si així ho féssim, la pressió sobre la ciutat central seria tan intensa que es traduiria –mitjançant els preus– en nous processos de segregació i exclusió. El que s'ha de perseguir és una metròpolis articulada per un conjunt de ciutats integrades en una xarxa. Una metròpolis polinodal. Com una ciutat formada per ciutats: una ciutat de ciutats.

c) *La centralitat de la política.* Per avançar cap aquesta configuració urbana fan falta valors i projectes col·lectius capaços de condicionar i de contradir, en aquells casos que faci falta, els impulsos del mercat. Per tant, s'ha de reivindicar la centralitat de la política en la construcció de l'espai urbà. Navegar a favor del corrent no és governar. Governar és aconseguir que succeeixi allò que sense la decisió i la voluntat col·lectiva mai no succeiria. Això no significa, de cap manera, que haguem de ser esclaus dels vells plans, dels esquemes fixos. Tota política que sigui fixa esdevindrà aviat obsoleta. Així, la defensa i l'impuls de la renovació urbana han de passar per un:

- Urbanisme flexible més preocupat per al procés de construcció de la ciutat que per la persecució d'una imatge-objectiu final.

- Urbanisme de gestió i estratègic, capaç de considerar, amb el contingut físic, les opcions decisives per a la transformació econòmica i social.

- Urbanisme participatiu, amb interacció electrònica, exercicis de simulació i consells ciutadans.

- Urbanisme, per concloure, que inscrigui la sostenibilitat, l'eficiència i l'equitat com a objectius essencials.

La ciutat de qualitat no és aquella que pretén cancel·lar els seus conflictes –i mitjançant aquesta quimèrica via aconseguir la qualitat–, sinó aquella que és capaç de gestionar aquestes contradiccions mitjançant processos democràtics i projectes col·lectius.

d) *La innovació amb arrels.* El tipus de renovació urbana que es deriva d'aquests postulats ha de ser capaç de combinar transformacions amb memòria, creació amb herència, progrés amb equitat. I tot això requereix una política urbana que:

- Estableixi projectes culturals com a motor i com a irradiació.

- Defensi i reforci l'espai públic.

- Busqui la connexió entre el substrat històric i les activitats de nou tipus.

- Eviti els desplaçaments salvatges de població i la formació de ghettos.

- Premiï la rehabilitació sobre la demolició.

- Vinculi els usos del sòl a l'accessibilitat.

- Reguli i domestiqui el trànsit.

En dues paraules: el futur de les ciutats metropolitanes depèn avui, d'una banda, de la seva capacitat per renovar-se mitjançant els valors de convivència i innovació, i, d'una altra, de la seva capacitat de lideratge en un territori vertebrat i d'alta qualitat ambiental. Doncs bé, aquesta capacitat està relacionada de manera directa amb l'habilitat de la ciutat per crear, impulsar i mantenir activitats en sectors innovadors i emergents.